

THE IMPORTANCE OF INVENTORIES OF ASSETS FOR EVERYDAY LIFE HISTORY IN THE MODERN ERA

Dan Dumitru Iacob, PhD, Senior Researcher, Institute for Research in Social Sciences and Humanities, Sibiu

Abstract: Although the inventory of the goods is an activity that precede the advent of writing, artifacts and documents resulted, like as probate inventories (inventories of assets), have been used as historical sources only for two centuries and only in the last decades they have been observed thoroughly. An inventory of goods is, in the first place, an economic statistics more or less relevant to the economic potential of a social or institutional entity. Probate inventories, with other sources, provide many details about everyday life in a particular social environment. Recorded assets offer us not only information about the material culture of a family, a social group or a social class, but also about the living standard, social mechanisms of distinction, social and cultural practices specific to these social backgrounds. Inventories of assets can reveal us different cultural or artistic aspects, introduce us in the private sociability, give us references about education, preoccupations, travels, hobbies, tastes and about the character of the owner of these assets. They record direct or circumstantial details about the daily program, domestic relations, food preferences, fashion, leisure, etc. Through the diversity of the contained information probate inventories are inestimable sources for the history of everyday life, but also for other specific research areas and directions of social sciences and humanities.

Keywords: probate inventories, historical sources, everyday life history, material culture, assets.

Deși inventarierea bunurilor este o activitate care precede apariția scrierii, artefactele sau documentele rezultate, respectiv inventarele de bunuri¹, sunt utilizate ca surse istorice doar de vreo două secole. Într-o primă fază, aceste surse au atras atenția istoricilor locali, genealogiștilor, biografilor, istoricilor de artă, editorilor de documente și anticarilor interesați de valorificarea punctuală a inventarelor de avere, în special a celor care înregistrau averile elitei sociale². Abia din a doua jumătate a secolului XX interesul specialiștilor pentru aceste surse a avansat de la nivelul explorărilor individuale, spre o perspectivă mai cuprinzătoare, pluridisciplinară, axată pe centralizarea bibliografică și informatizată a surselor, analiza statistică, utilizarea unor metode, concepte și instrumente de cercetare complexe ș.a.m.d.

Repere istoriografice

Deși nu dispunem de prea mult spațiu, considerăm necesară menționarea câtorva repere privitoare la stadiul atins în istoriografia internațională de cercetările dedicate inventarelor de avere. Pentru că în Franța, Anglia și Germania publicarea acestui tip de surse a început încă din secolele XVII–XVIII, nu este surprinzător că tocmai în aceste țări au apărut și primele bibliografii consistente care indexează inventarele de avere editate, precum și studiile privitoare la această problemă. Cele două volume bibliografice publicate în Franța, în 1892, de Fernand de Mely și Edmund Bishop, cuprind 7 451 de referințe privitoare la

¹ Unul dintre cele mai celebre inventare din lume este cel referitor la construirea templului lui Solomon, din Vechiul Testament.

² Mannheims & Roth, *Nachlaßverzeichnisse*, p. VI / X.

inventarele de avere editate nu doar în Franța și Anglia, ci și în cea mai mare parte a Europei, respectiv în Danemarca, Elveția, Germania, Islanda, Italia, Norvegia, Olanda, Orient (doar patru inventare din Constantinopol și Insula Patmos), Polonia, Scoția, Spania, Suedia și Ungaria³. Alte două bibliografii foarte cunoscute pe plan internațional sunt cea realizată de Mark Overton, în 1983, care indexează bibliografia de specialitate engleză, și cea editată de Hildegard Mannheims și Klaus Roth, în 1984, care, deși nu este exhaustivă, cuprinde o mare parte din studiile axate pe valorificarea inventarelor de avere, a testamentelor și a altor documente cu un specific similar publicate în Europa și SUA⁴.

Progrese demne de remarcat se fac și în ceea ce privește repertorierea inventarelor de avere, a testamentelor și a altor surse similare inedite, extrem de numeroase mai ales în acele state în care redactarea testamentelor și inventarierea bunurilor au fost strict reglementate prin legislația medievală și modernă. De exemplu, în Anglia se estimează că se mai păstrează în arhive cca un milion de inventare de avere din secolele XV–XIX⁵. În consecință, este firesc ca instituțiile care teaurizează astfel de fonduri să fie preocupate de crearea unor instrumente de lucru cât mai adecvate pentru explorarea eficientă a resurselor documentare de care dispun. În Franța, de exemplu, se acordă o atenție specială indexării fondurilor notariale pariziene⁶, între care se găsesc și mii de unități de arhivă din așa numitele „inventare după deces”, fapt pentru care au fost publicate deja, în 1982 și 1997, două volume care inventariază acest tip de documente⁷.

De la publicarea sau interpretarea individuală a inventarelor de avere s-a trecut în anii '70-80, la valorificarea serială, cantitativă, a acestor documente, rezultate semnificative obținându-se în Anglia, Franța și Germania. Utilizarea metodelor cantitative și a modelelor statistice în istorie nu mai era demult o noutate, mai ales în istoriografia franceză, însă, deoarece inventarele de avere conțin informații numeroase și variate, prelucrarea lor cantitativă nu s-a putut face eficient decât după apariția și dezvoltarea computerelor⁸. În acest sens, considerăm reprezentativ proiectul condus de Annik Pardailhé-Galabrun, despre viața domestică pariziană din secolele XVII–XVIII. Dimensiunile statistice ale anchetei sunt grăitoare: proiectul a durat 6 ani, a antrenat peste 50 de studenți, au fost investigate cca 3 000 de locuințe pe baza a 2 783 de inventare, care au însumat cca 50 000 de pagini de arhivă, au fost elaborate 50 de dizertații și o teză de doctorat, toată munca fiind condensată într-un volum de 524 de pagini⁹. Studiul este important atât ca model metodologic de abordare și structurarea a unei investigații de asemenea dimensiuni, cât și în privința rezultatelor obținute. Deosebit de relevantă este surprinderea schimbărilor înregistrate pe parcursul secolelor XVII–XVIII în exteriorul și interiorul locuințelor pariziene. Modernizarea atinge atât spațiul public, cu intervenții majore la nivel urbanistic, arhitectonic și social, cât, mai ales, spațiul privat, care trece treptat printr-un proces de reorganizare și reamenajare pentru a corespunde unor

³ De Mély & Bishop, *Bibliographie générale*.

⁴ Overton, *A bibliography of British probate inventories*; Mannheims & Roth, *Nachlaßverzeichnisse*.

⁵ Arkell, „Interpreting Probate Inventories”, p. 72.

⁶ <http://www.archivesnationales.culture.gouv.fr/chan/chan/publications-minutier-central-notaires.html>, accesat: 06.05.2014.

⁷ *Documents du Minutier central des notaries de Paris*.

⁸ Mannheims & Roth, *Nachlaßverzeichnisse*, p. X-XI; Overton, „Computer analysis”.

⁹ Pardailhé-Galabrun, *La naissance de l'intime*.

funcții și practici sociale noi. Se pune mai mult accent pe confort, ergonomie, aspect estetic, dar și pe potențialul simbolic al culturii materiale, respectiv capacitatea obiectului de a evidenția și susține succesul și statutul social. Sintagma „revoluția obiectelor” ilustrează așadar un complex proces modernizator care nu poate fi pe deplin înțeles decât prin aportul documentar al inventarelor de avere și al surselor înrudite¹⁰. Nu în ultimul rând, prin rezultatele neașteptate obținute, proiectul francez oferă sugestii de explorare științifică a inventarelor de avere din perspectiva unor teme dificil de documentat. De pildă, nu ne-am fi așteptat că prin analiza unui eșantion concludent de inventare de avere se pot studia aspecte privitoare la violența socială, „civilizația moravurilor” sau securitatea urbană. Elementul cheie în această analiză îl constituie numărul, tipul și calitatea armelor înregistrate în inventarele de avere. Dacă în secolul al XVII-lea prevalau în locuințele pariziene armele de luptă, un secol mai târziu predominante sunt armele de paradă, rezultat evident al unui proces civilizator¹¹.

Cercetările axate pe valorificarea inventarelor de avere sunt foarte avansate și în Germania, în prezent acordându-se un interes deosebit pentru aprofundarea temelor privitoare la istoria unor categorii sociale și profesionale care au o contribuție importantă la construirea societății moderne: mica burghezie, ofițerii inferiori, profesorii, medicii, muzicienii, țărâni și alții¹². Utilizarea acestui tip de documente pentru studierea contextului cultural, social și politic în care s-au dezvoltat burgheziile naționale este vizibilă și în alte țări occidentale, inclusiv în cele cu puternice tradiții aristocratice, cum ar fi Spania¹³.

În Anglia, studiul inventarelor de avere are numeroși discipoli și rezultate foarte numeroase și variate, însă, ca un fapt remarcabil, merită semnalată utilizarea serială a acestor surse pentru cercetările privitoare la istoria agriculturii¹⁴. În SUA, inventarele de avere sunt utilizate – direct sau prin asociere cu alte tipuri de surse, cum ar fi vestigiile arheologice – mai ales pentru cercetarea modului de viață al elitei sociale americane din secolele XVII–XIX¹⁵. Mai recent, preocupările pentru explorarea inventarelor de avere s-au extins și spre sud-estul Europei și Orientul Apropiat, în contextul cercetărilor referitoare la istoria vieții cotidiene din teritoriile fostului Imperiu Otoman¹⁶.

Interesul tot mai crescut pentru problematica inventarelor de avere este reflectat și prin organizarea unor manifestări științifice naționale și internaționale care, printre alte rezultate, au stimulat publicarea unor noi lucrări științifice dintre care semnalăm culegerile de studii editate de Bernard Vogler și Georges Livet, în 1979, Ad. M. van der Woude și Anton Schuurman, în 1980, și Tom Arkell, Nesta Evans și Nigel Goose, în 2000¹⁷.

¹⁰ Cornette, „La révolution des objets”, p. 476-477, inclusiv nota 3, și p. 483-485.

¹¹ *Ibidem*, p. 478.

¹² Vezi bibliografiile publicate: Mannheims & Roth, *Nachlaßverzeichnisse*; Mannheims, *Wie wird ein Inventar erstellt?*; Borscheid, „Les inventaires Wurtembergeois”.

¹³ Correa, „Los inventarios post-mortem”; Cruz, „Building Liberal Identities”.

¹⁴ Woude & Schuurman, *Probate inventories*; Overton, *Agricultural revolution in England*.

¹⁵ Bedell, „Archaeology and Probate Inventories”.

¹⁶ Establet & Pascual, „Damascene Probate Inventories”, p. 373-393, în special p. 374 și notele de la p. 391-392; Veinstein & Triantafyllidou-Baladie, „Les inventaires après décès”.

¹⁷ Vogler & Livet, *Les Actes notariés*; Van der Woude & Schuurman, *Probate inventories*; Arkell & Evans & Goose, *When Death Do Us Part*, cu o bibliografie consolidată la p. 392-412.

În România, deși inventarele de avere sunt semnalate și parțial explorate și publicate încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea¹⁸, puține dintre acestea au fost publicate sau au constituit subiectul unor studii speciale până la mijlocul secolului XX¹⁹. Vechile colecții de documente editate de Theodor Codrescu, Eudoxiu Hurmuzachi, V.A. Urechia, Nicolae Iorga și Gheorghe Ghibănescu sunt eterogene și conțin foarte puține inventare de avere, de mică amploare, parțiale sau rezumative. O mențiune specială o reprezintă culegerea de documente basarabene editată de Leon.T. Boga, în care se disting și câteva volume dedicate special documentelor patrimoniale²⁰. Alte documente similare au fost semnalate, rezumate sau utilizate în cadrul unor colecții de documente familiale sau monografii genealogice, privitoare la familia boierești din secolele XVIII–XIX²¹. Deși mare parte din aceste colecții cuprind numeroase documente referitoare la patrimoniul material (acte de vânzare-cumpărare de proprietăți, hotărnicii de moșii, testamente, foi de zestre), nu conțin decât foarte rar și doar parțial inventare de avere.

În perioada regimului comunist au continuat să existe preocupări sporadice pentru semnalarea și utilizarea unor astfel de documente, deși interpretarea informațiilor oferite de acestea a fost pe alocuri afectată de optica „luptei de clasă”. În afară de câteva studii subsumate tematic istoriei vieții cotidiene și care valorifică documente inedite privitoare la patrimoniul material²², nu cunoaștem decât o culegere de documente dedicată special istoriei vieții cotidiene, editată de Valentin Diculescu²³. Pentru perioada la care a fost publicat, volumul a reprezentat, prin temă și conținut, un proiect novator la nivelul istoriografiei naționale, care acumulasese deja serioase decalaje științifice comparativ cu situația internațională. Din păcate, având un conținut restrâns, volumul nu cuprinde niciun document în care se inventariază integral averea unei familii sau a unei instituții. În schimb, cele câteva voi de zestre – în fond, tot inventare de avere, însă parțiale – și liste de cheltuieli dovedesc categoric intenția autorului de a semnală, pe lângă alte tipuri de surse specifice, potențialul documentelor patrimoniale pentru istoria vieții cotidiene. Din cauza condițiilor politice, care nu încurajau dezvoltarea unor teme considerate, în cel mai bun caz, „minore” sau „secundare”, deschiderea tematică pe care o propunea un astfel de proiect nu a avut ecoul scontat în plan științific, ci, mai degrabă, în plan didactic, culegerea fiind folosită în cadrul seminariilor de istorie.

După 1989, interesul pentru publicarea și valorificarea inventarelor de avere, dar și a altor surse similare, a crescut, inițiativele individuale regăsindu-se în cadrul unor reviste noi, tematice, cum este *Revista de istorie socială* de la Iași. În cele 14 numere apărute până în prezent au fost publicate sau utilizate astfel de documente în studii semnate de Violeta Barbu, Mircea Ciubotaru, Mariana Lazăr, Costin Merișca, Zamfira Pungă, Gheorghe Pungă, Mihai-Răzvan Ungureanu și alții. Preocupările pentru valorificarea unor noi surse

¹⁸ Printre primele publicate: Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria românilor*, p. 78, doc. XLVII; p. 75, doc. XLVIII.

¹⁹ Un exemplu este studiul lui Iorga, *O gospodărie moldovenească la 1777*.

²⁰ Boga, *Documente basarabene*.

²¹ Callimachi (ed. N. Iorga, 1902–1903), Manu (ed. C.G. Mano, 1907), Sion (ed. Gh. Ungureanu, 1936), Rosetti (ed. R. Rosetti, 1938), Golescu (ed. G. Fotino 1939).

²² Dintre care semnalăm articolele lui Gheorghe Ungureanu, „Veniturile și cheltuielile” și „Însemnări pe marginea unui manuscris”.

²³ Diculescu, *Viața cotidiană a Țării Românești*.

patrimoniale, în special testamente, foi de zestre, registre de venituri și cheltuieli, dar și inventare de bunuri, sunt evidente mai ales în cadrul generațiilor mai noi de istorici – majoritatea activând în principalele centre universitare din țară, alții în străinătate –, dintre care menționăm pe: Mihai-Bogdan Atanasiu, Elena Bedreag, Ștefania Ciubotaru, Ildikó Horn, Andreea Iancu, Angela Jianu, Gheorghe Lazăr, Mariana Lazăr, Mihai Mârza, Mihai Nicolae, Irina Spirescu, Constanța Vintilă Ghițulescu, Petronel Zahariuc și alții²⁴.

Definiția și tipologia inventarelor de avere

Cu excepția definițiilor specifice domeniului juridic²⁵ sau domeniului economic, prin care se stabilește cadrul procedural privitor la inventarierea și evaluarea bunurilor individuale – ca în caz de divorț, partaj, succesiune – sau instituționale, nu am reușit să identificăm încă, în bibliografia de specialitate, o definiție a inventarelor de avere consacrată istoriografic. Aceasta nu ne împiedică însă să conturăm o definiție „de lucru”: inventarele de avere sunt documente în care, în funcție de un interes particular, administrativ sau juridic, sunt înregistrate, parțial sau în totalitate, bunurile aflate în proprietatea unei persoane sau ale unei instituții.

Variatatea și multitudinea bunurilor înregistrate și diversitatea scopurilor pentru care sunt realizate evidențe scrise generează numeroase tipuri de documente, care, cel puțin în parte, pot fi asimilate în categoria inventarelor de avere. Dacă ne referim la societatea românească, documentele în care se înregistrează bunuri sunt: inventarele de gospodării, locuințe, prăvălii, biserici, sedii de instituții, foile de zestre, testamentele, opisurile cu acte de proprietate, actele de evaluare – „prețluirile” –, inventarele rezultate din anchetele comisiilor episcopicești, condicile administrative ale moșiilor, bugetele familiale, corespondența administrativă ș.a.m.d. Pe lângă acestea, se adaugă și inventare speciale, independente sau subsecvente inventarelor principale: cataloage de biblioteci private, izvoade de țigani robi, sămi de vite, diverse tipuri de registre contabile etc. Din această cauză, investigarea sau reconstituirea integrală a patrimoniului material al unei familii sau al unei instituții face necesară, de obicei, coroborarea mai multor documente de acest gen.

În ceea ce privește structura unui inventar de avere, aceasta poate fi diferită, în funcție de tipul inventarului sau de abilitățile administrative ale celui care-l redactează. În unele inventare, de obicei mai sumare, înregistrările curg otova, fără nici un criteriu ordonator: „10 purcei mici, un ceaslov, un clavir..., un fier de călcat, un sicriu prost, 12 sculișoare de lână”²⁶. În inventarele elaborate înregistrările sunt organizate pe categorii de bunuri: moșii, acareturi, vite, țigani, trăsuri și alte bunuri de valoare mare. În cazul unui inventar casnic, bunurile sunt înregistrate fie pe camere, fie pe categorii de obiecte: mobilier, argintării, haine, bijuterii, veselă și altele.

²⁴ Repertorierea bibliografică a rezultatelor excepționale pe care acești cercetători le-au obținut, pe de o parte, în editarea unor noi izvoare istorice și, pe de altă parte, în explorarea unor teme și direcții de cercetare, mai mult sau mai puțin subsumate istoriei vieții cotidiene, necesită un spațiu editorial mult mai generos decât limitele acestei comunicări.

²⁵ Vezi o definiție la Jean Cassan, *Le nouveau et parfait notaire*, Paris, 1789, p. 236, apud Cornette, „La révolution des objets”, p. 476.

²⁶ Ungureanu, *Averile familiei Gane*, p. 455-456.

Temele care pot fi tratate pe baza consultării inventarelor de avere

În istoriografia domeniului există un consens deplin în privința valorii documentare excepționale a inventarelor de avere²⁷. Abundența și varietatea informațiilor conținute, precum și caracterului obiectiv și detaliat al acestor surse le recomandă ca resursă documentară pentru cercetările din diverse domenii specifice științelor umaniste și sociale. Pentru o imagine rapidă asupra acestei situații considerăm sugestivă parcurgerea ghidului de informații analitice cuprins într-una dintre cele mai consistente bibliografii internaționale. Într-o ordine aleatorie, selectăm doar câteva dintre ariile de cercetare abordate pe plan internațional în contextul preocupărilor referitoare la valorificarea inventarelor de avere: istoria socială, cu preocupări centrate pe istoria familiei, genealogie și aspecte demografice; istoria culturii și etnologia, cu teme referitoare la tipuri de locuire și amenajare locuințelor, inventar casnic (mobilier și ustensile), inventar bisericesc, vestimentație și obiecte de podoabă, cărți și obiecte de artă, moduri de trai, practici sociale și viață cotidiană; istoria economiei, în cadrul căreia sunt explorate aspecte privitoare la activitățile economice, meșteșuguri, comerț, capital, bogăție, prețuri, consum, datorii, standard de viață, unelte, mărfuri, organizarea domeniilor, forța de muncă; istoria agriculturii, cu subiecte privitoare la activitățile agricole, moduri de utilizare a pământului, tipuri de unelte și inovații tehnologice, stocarea și valorificarea produselor agricole, creșterea vitelor ș.a.m.d.²⁸ Desigur, la aceste domenii și teme, care, evident, pot fi resistemate după diferite criterii științifice, mai pot fi adăugate multe altele subiecte corespunzătoare unor domenii precum: istoria arhitecturii, istoria artei, istoria religiei, istoria medicinei și asistenței sociale, istoria educației, istoria științei și tehnicii, sociologia, lingvistica, biblioteconomia și altele. Multe dintre aceste teme și domenii de cercetare sunt subsumate sau interferează cu istoria vieții cotidiene.

Cu un alt prilej, am evidențiat câteva aspecte referitoare la potențialul informațional al inventarelor de avere prospectând inventarul unei case boierești din Iași, de la mijlocul secolului al XIX-lea²⁹. Fără să reluăm toate detaliile și considerațiile expuse atunci, vom apela la conținutul aceluiași inventar – care ne este familiar – pentru a sublinia utilitatea unui astfel de document pentru câteva teme și domenii de cercetare. Inventarul unei mari case boierești – împărțit pe stoc inițial, sporuri și scăderi – este, în majoritatea cazurilor, foarte amănunțit, înregistrând toate obiectele din casă, de la piesele masive de mobilier din mahon până la cuiele ruginite de prin ungherul vreunei magazii, de la obiectele de artă până la oalele de noapte și de la bijuteriile, serviciile de argintărie și veșmintele luxoase ale stăpânilor până la lulele din lut, lingurile din lemn și izmenele rupte ale țiganilor robi din ograda boierească. Conținutul dependențelor este, de asemenea, meticolos inventariat: trăsurile, caii și vitele din șură, vinurile și murăturile din beci, ustensilele din bucătărie și cămară, lucrurile vechi sau de rezervă din magazie, plantele din seră, lemnele de foc și nutrețurile din ogradă și așa mai departe, în funcție de dimensiunile gospodăriei și averea proprietarului.

Luate separat, toate aceste obiecte – uneori de ordinul sutelor sau miilor – nu ne oferă prea multe informații. Însă, asociate și analizate cu atenție, ele recompun, într-o mare măsură, universul domestic al unei familii, respectiv al unei categorii sociale, pe care astăzi nu-l mai

²⁷ Mannheims & Roth, *Nachlaßverzeichnisse*, p. VI / X.

²⁸ *Ibidem*, p. XIII-XIV.

²⁹ Iacob, „Noi surse pentru istoria socială”.

regăsim reflectat decât în muzee și în puținele surse memorialistice, iconografice și literare referitoare la secolele trecute. De exemplu, inventarele locuințelor evidențiază preocupările și preferințele proprietarilor privitoare la amenajarea locuinței, utilizarea spațiilor cu anumite tipuri de mobilier, înnoirea inventarului casnic. Însă bunurile înregistrate nu vorbesc doar despre cultura materială, ci și despre standardul de viață, mediul de locuire, mecanismele sociale ale distincției, practicile sociale și culturale specifice acestor medii sociale. Inventarele de avere ne pot dezvălui diferite aspecte culturale sau artistice, ne introduc în sociabilitatea privată, ne oferă referințe despre educația, preocupările, călătoriile, hobby-urile, gusturile și caracterul posesorilor acestor bunuri. Ele înregistrează detalii directe sau circumstanțiale despre programul cotidian, relațiile domestice, preferințele alimentare, moda vestimentară, loisir etc. Desigur că, în contextul unei comunicări restrânse nu pot fi sondate toate situațiile în care pot fi utilizate aceste surse documentare, fapt pentru care ne limităm la câteva exemple.

Vesela, de pildă, repartizată pe categorii – argintărie, sticlărie, porțelanuri și arămuri – prevalează ca număr și diversitate în paginile inventarelor de avere ale marilor case boierești. După numărul, calitatea și tipul pieselor de veselă, istoricii vieții cotidiene pot reconstitui aspecte referitoare la varietatea meniurilor care se serveau la masă, numărul și calitatea invitaților primiți la masa amfitrionilor, cu diferite ocazii, sociabilitatea generată de actul alimentar. Însă, în funcție de acuratețea detaliilor și recurența înregistrărilor, investigațiile se pot extinde pe multiple planuri. De exemplu, dacă privim inventarele de avere dintr-un alt unghi, obiecte pe care astăzi le considerăm banale, în general, precum ceștile de ceai, pot avea o semnificație aparte pentru specialiștii interesați de istoria socială, istoria culturală, sau istoria artei. Ele sunt dovezi ale asimilării și răspândirii la nivelul unui anumit segment social a unui nou tip de produs de consum, ceaiul, dar și a inovațiilor survenite în domeniul educației, sociabilității domestice, etichetei de salon, mecanismelor de socializare, programului cotidian, gusturilor artistice etc.³⁰ Dintr-o perspectivă simplistă, sutele de articole destinate servirii ceaiului consemnate în inventarul palatului Roznovanu din Iași demonstrează, incontestabil, că ceaiul era o băutură consumată în casa respectivă. Însă istoricul vieții cotidiene nu se va mulțumi cu atât, ci va căuta dincolo de evidența matematică a unui registru indicii pe care le va contextualiza astfel încât să ajungă la descifrarea semnificațiilor sociale și culturale asociate consumului de ceai. Detectarea influențelor privitoare la moda răspândirii consumului de ceai și felul în care se servea acesta sunt ușor de identificat pe filieră lexicală sau prin diverse detalii privitoare la obiectele înregistrate. De exemplu „un samovar de alamă cu tot tacâmul lui adus de la Odessa” este o mărturie cât se poate de clară asupra faptului că în familia Roznovanu, binecunoscută pentru orientarea sa filorusă, ceaiul se consuma după moda rusească. Dar ceaiul se consuma și în manieră englezească, dovadă fiind piesele de argint pentru servit ceai comandate la Viena în 1856 și marele serviciu pentru ceai pentru 24 de persoane (cu 124 de piese din porțelan, argint și argint aurit), din care nu lipseau vasele pentru servit lapte.

Viața mondenă și sociabilitatea domestică pot fi analizate după detalii privitoare la amenajarea și destinația camerelor din casă, numărul și tipul pieselor de mobilier (mese și scaune utilizate pentru practicile alimentare, mese pentru jucat cărți și alte materiale și

³⁰ Bedell, „Archaeology and Probate Inventories”, p. 237.

dispozitive cu caracter ludic, mese pentru lectură, mese pentru scris), după instrumentele muzicale, după diversitatea veselei, după trăsurile existente în anexele curții boierești.

Inventarele de avere reprezintă tezaure neprețuite pentru toți specialiștii interesați de amenajarea interioară și funcționarea locuințelor, de la palatele regale și reședințelor elitelor³¹ până la prăvăliile și casele oamenilor simple. Printr-un inventar de avere bine structurat poți vizualiza numeroase detalii despre amenajările încăperilor, inclusiv a dependințele, cu aceeași ușurință cu care am privi într-o căsuță pentru păpuși. Se înțelege de la sine ce teren fertil de explorare găsim în această privință istoricii vieții cotidiene. Nu doar încăperile principale ale unei case sunt ușor de investigat, ci și cotloanele cele mai ascunse, despre care, în general, alte surse nu ne spun nimic: culoarele, cămara, debaralele, odăile personalului de serviciu, pivnița, sera, dependințele, șoproanele, grajdurile etc.

Înfățișarea și structura unei clădiri pot fi la fel de bine studiate din perspectiva istoriei arhitecturii, pentru care inventarele de avere pot servi ca surse complementare. În unele cazuri, informațiile directe sau circumstanțiale identificate în acest tip de documente pot fi utilizate de arheologi și arhitecți pentru reconstituirea planurilor unor palate, case și prăvălii care au fost modificate sau din care nu se mai păstrează decât ruinele³². Acest fapt nu este valabil doar pentru vestigiile antice sau medievale, ci și pentru obiective mai recente. În cazul palatului Roznovanu din Iași, construit în 1830–1831, se știe că modificările ulterioare s-au răsfrânt atât asupra elevației cât și asupra compartimentării interioare. Din păcate, planurile inițiale nu au fost găsite încă, ceea ce face dificilă reconstituirea structurii pe care a avut-o palatul inițial. În acest sens, inventarul palatului din 1850–1855, redactat pe încăperi, reprezintă o sursă care, deși nu răspunde la toate întrebările, nu ar trebui ignorată.

Inventarele de avere mai oferă un alt teren comun de investigație, atât pentru istoria vieții cotidiene cât și pentru istoria artei, în ceea ce privește lucrările de artă. Desigur, inventarele locuințelor nu pot concura cu inventarele caselor de licitație, ale galeriilor de artă și pinacotecilor, care oferă sugestii de analiză dintre cele mai diverse, de la simpla inventariere a obiectelor de artă și până la conturarea provenienței sociale a amatorilor de artă sau de la completarea portofoliilor de autor cu lucrări despre care nu se știa nimic până la cercetarea cantitativă a temelor utilizate în pictură la un moment dat³³. Chiar dacă nu sunt la fel consistente și detaliate ca inventarele speciale, unele inventare de averi private cuprind referințe despre diferite opere de artă. Pentru societatea românească modernă detaliile sunt cu atât mai utile cu cât nu avem inventare speciale pentru colecțiile de obiecte de artă anterioare celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Dacă ne referim la palatul Roznovanu, deși nu avem detalii asupra valorii estetice a obiectelor inventariate, putem încadra în categoria obiecte de artă icoanele, portretele, statuetele, ceasurile cu figurine etc. În cea mai mare parte, înregistrarea acestor obiecte este lapidară însă, cel puțin, evidențiază existența gusturilor artistice la unii dintre boierii moldoveni de la mijlocul secolului al XIX-lea. În cazurile fericite, inventarele de avere conțin și descrieri sumare ale obiectelor de artă, referitoare la

³¹ Exemple recente de utilizare a inventarele de avere ca surse pentru descrierea decorației interioare a câtorva reședințe ale elitei sociale românești din secolele XVIII–XIX și ale Casei Regale la Irina Spirescu, *De la Orient la Occident* și Ștefania Ciubotaru, *Viața cotidiană la curtea regală a României*.

³² Bedell, „Archaeology and Probate Inventories”; Howard, *Inventories*, p. 14-29, și în special secțiunea *Inventories and the house plan*, p. 20-23.

³³ Privitor la valorificarea acestui tip de inventare vezi: Montias, *How Notaries*; Foister, *Paintings*.

tema artistică, dimensiunile relative, materialele din care sunt realizate – ceea ce ne poate oferi indicii minime despre valoarea lor financiară – și locurile de unde au fost cumpărate. Localizarea lor în anumite zone ale casei sau ale camerei ne oferă indicii asupra gusturilor sau capriciilor proprietarilor dar și asupra importanței încăperilor respective. Poziționarea unei picturi sau a unei statui pe pereții scării de onoare a unei reședințe aristocratice, în holul central, în sala de bal, în saloanele de vizită sau în cabinetul de lucru contribuie nu doar la crearea unei impresii estetice, ci și la transmiterea către potențialii musafiri a unui mesaj social privitor la prestigiul, averea și educația proprietarilor³⁴.

Nu doar picturile și sculpturile sunt inventariate, ci și instrumentele muzicale și partiturile se regăsesc, frecvent, în inventarele de avere private, ca să nu mai vorbim de inventarele magazinelor de muzică sau de inventarele personale ale unor muzicieni, instrumentiști sau amatori de muzică. Consultarea acestor surse relevă informații prețioase despre istoria instrumentelor muzicale, despre utilitatea socială a muzicii, locurile publice și private în care se consuma muzică, genurile muzicale preferate etc.³⁵ Sondarea câtorva inventare de averi boierești din secolul al XIX-lea ne confirmă faptul că în reședințele elitei sociale din Principatele Române existau diferite instrumente și automate muzicale: clavire, pian „cu coadă”, ghitare, viori, cutii și ceasuri muzicale³⁶. Mai mult decât atât, din aceleași inventare se observă cum arhitectura casei este adaptată pentru a corespunde practicilor sociale și culturale ale timpului. De pildă, marele salon de bal din palatul Roznovanu din Iași a fost prevăzut cu o galerie specială pentru orchestră.

Inventarele de avere constituie un teren de cercetare adecvat pentru teme și domenii dintre cele mai diverse, care interferează fericit în contextul aceluiași numitor comun. Spre exemplu, se știe cât de adecvate sunt inventarele de avere pentru studiile privitoare la istoria vestimentației³⁷. Puțini sunt însă cei care știu că aceleași surse prezintă și o importanță lingvistică. De exemplu, ca să rămânem tot în domeniul vestimentar, întâlnim multe denumiri arhaice sau regionale – în prezent puțin cunoscute sau chiar dispărute – referitoare la diferite tipuri de țesături, pânzeturi și stoffe, obișnuite sau scumpe și rare, folosite la confecționarea veșmintelor bisericești, a lenjeriilor și garniturilor de pat, a perdelelor, fețelor de mese, hainelor și livrelor personalului domestic. De asemenea, termenii referitori la cromatica țesăturilor și a altor obiecte inventariate depășesc puterea de imaginație și inventivitatea lexicală a unui lector obișnuit.

După cum putem constata din parcurgerea bibliografiei de specialitate și din sumarele exemple expuse cu acest prilej, inventarele de avere oferă numeroase posibilități de documentare asupra unor multitudini de aspecte referitoare la istoria vieții cotidiene. Bunurile

³⁴ Un exemplu sugestiv, în acest sens, îl constituie medalionul de pe scara de onoare a palatului Suțu din București, care înfățișează capul Irinei Suțu, sculptat în marmură de Karl Stork și fixat deasupra unei mari oglinzi de Murano. Impactul vizual este evident chiar și pentru vizitatorul actual darămite pentru cei care vizitau pentru prima dată casa în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Vezi și Spirescu, *De la Orient la Occident*, p. 86-91).

³⁵ Din perspectiva eficienței acestor surse pentru studierea istoriei muzicii considerăm concludent cazul cercetătorului britanic Michael Fleming care, pentru a și realiza teza de doctorat (*The Design of English Viols c. 1580–1660*) a consultat peste 6 500 de testamente și inventare de avere (Fleming, *Some Points*, p. 301-311, vezi și nota 1).

³⁶ Iacob, *Elita socială și viața muzicală din Iași și București*, p. 96.

³⁷ Roche, *La Culture des apparences*; Roche, „Le costume et la ville”; Trautman & Bartsch, „Probate Documents”.

înregistrate transmit informații nu numai despre cultura materială a unei familii, a unui grup social sau a unei clase sociale, ci și despre mediul de locuire, mecanismele sociale ale distincției, practicile sociale și culturale specifice acestor entități sociale.

ACKNOWLEDGEMENT: Acest studiu a fost realizat în cadrul unui grant al Autorității Naționale Pentru Cercetare Științifică din România (ANCS), CNCS-UEFISCDI, proiect numărul PN-II-RU-PD-2012-3-0386.

BIBLIOGRAFIE:

- Arkell, Tom, „Interpreting Probate Inventories”, în Arkell, *When Death Do Us Part...*, p. 72-102.
- Arkell, Tom, Evans, Nesta, Goose, Nigel, ed., *When Death Do Us Part: Understanding and Interpreting the Probate Records of Early Modern England*, Oxford, 2000.
- Barbu, Violeta, „Câteva diate muntenești din a doua jumătate a secolului al XVII-lea”, în *Revista de istorie socială* (în continuare: *RIS*), I, 1996, p. 495-506.
- Bedell, John, „Archaeology and Probate Inventories in the Study of Eighteenth-Century Life”, în *The Journal of Interdisciplinary History*, 31, nr. 2, 2000, p. 223-245.
- Boga, L.T., *Documente basarabene*. Vol. I. *Foi de zestre (1734–1844)*; Vol. III. *Testamente și danii (1672–1858)*, Chișinău, 1928–1929.
- Borscheid, Peter, „Les inventaires Wurtembergeois: une chance pour l'Histoire sociale. Programme et premiers resultats”, Vogler & Livet, ed., *Les Actes notariés*, p. 205-230.
- Ciubotaru, Mircea, „O curte boierească la Negrești (județul Vaslui). Indicii de civilizație românească la mijlocul secolului al XVIII-lea”, în *RIS*, VIII–IX, 2003–2004, p. 485-490.
- Ciubotaru, Ștefania, *Viața cotidiană la curtea regală a României (1914–1947)*, București, 2012.
- Cornette, Joël, „La révolution des objets. Le Paris des inventaires après décès (XVIIe–XVIIIe siècles)”, în *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 36, nr. 3, 1989, p. 483-485.
- Correa, Hortensio Sobrado, „Los inventarios post-mortem como fuente privilegiada para el estudio de la historia de la cultura material en la Edad Moderna”, în *Hispania. Revista Española de Historia*, 63 (215), 2003, p. 825-861.
- Cruz, Jesus, „Building Liberal Identities in 19th Century Madrid: The Role of Middle Class Material Culture”, în *The Americas*, 60, nr. 3, 2004, p. 391-410.
- De Mély, Fr., Bishop, Ed., *Bibliographie générale des inventaires imprimés*, 2 vol., Paris, 1892.
- Diculescu, Vladimir, *Viața cotidiană a Țării Românești în documente. 1800–1848*, Cluj, 1970.
- Documents du Minutier central des notaries de Paris. Inventaires après décès*. Tome I : 1483–1547, ed. M. Jurgens, Tome II: 1547–1560, ed. F. Greffe, V. Brousselle, Paris, 1982, 1997.
- Establet, Colette, Pascual, Jean-Paul, „Damascene Probate Inventories of the 17th and 18th Centuries: Some Preliminary Approaches and Results”, în *International Journal of Middle East Studies*, 24, nr. 3, 1992, p. 373-393.

- Fleming, Michael, „Some Points Arising from a Survey of Wills and Inventories”, în *The Galpin Society Journal*, 53, 2000, p. 301-311.
- Foister, Susan, „Paintings and Other Works of Art in Sixteenth-Century English Inventories”, în *The Burlington Magazine*, 123, nr. 938, 1981, p. 273-282.
- Howard, Maurice, „Inventories, Surveys and the History of Great Houses 1480–1640”, în *Architectural History*, 41, 1998, p. 14-29.
- Hurmuzaki, Eudoxiu de, *Documente privitoare la istoria românilor*, Supliment II, vol. III.
- Iacob, Dan Dumitru, „Elita socială și viața muzicală din Iași și București în prima jumătate a secolului al XIX-lea”, în *Historia Urbana*, XX, 2012, p. 89-135.
- Iacob, Dan Dumitru, „Noi surse pentru istoria socială: cataografiile de avere”, în *RIS*, X–XII / 2005–2007, 2009, p. 192-200.
- Iorga, Nicolae, „O gospodărie moldovenească la 1777”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, 1925, p. 85-125.
- Lazăr, Mariana, „Catastiful averii lui Șerban Cantacuzino”, în *RIS*, I, 1996, p. 479-494.
- Mannheims, Hildegard, Roth, Klaus, *Nachlaßverzeichnisse. Internationale Bibliographie / Probate Inventories. International Bibliography*, Münster, Coppenrath Verlag, 1984.
- Mannheims, Hildegard, *Wie wird ein Inventar erstellt?: Rechtskommentare als Quelle der volkscundlichen Forschung*, Waxmann, 1991.
- Merișca, Costin, „Organizarea moșiei Miclăușeni și a vieții de la conac în deceniile 4 și 5 ale secolului trecut”, în *RIS*, II–III, 1997–1998, p. 69-88.
- Montias, John Michael, „How Notaries and Other Scribes Recorded Works of Art in Seventeenth-Century Sales and Inventories”, în *Simiolus: Netherlands Quarterly for the History of Art*, 30, nr. 3/4, 2003, p. 217-235.
- Overton, Mark, „Computer Analysis of an Inconsistent Data Source: The Case of Probate Inventories”, în *Journal of Historical Geography*, 3, 1977, 317-326.
- Overton, Mark, *A Bibliography of British Probate Inventories*, Newcastle upon Tyne, 1983.
- Overton, Mark, *Agricultural Revolution in England: the Transformation of the Agrarian Economy 1500–1800*, Cambridge, 1996.
- Pardailhé-Galabrun, Annik, *La naissance de l'intime: 3 000 foyers parisiens XVIIe–XVIIIe siècles*, Paris, 1988.
- Pungă, Zamfira, „Cinci condici de cheltuieli ale familiei domnitorului Mihail Sturdza”, în *RIS*, I, 1996, p. 437-478.
- Pungă, Zamfira, Pungă, Gheorghe, „O condică de venituri și cheltuieli a familiei domnitorului Mihail Sturdza”, în *RIS*, II–III, 1997–1998, p. 391-418.
- Roche, Daniel, „Le costume et la ville: Le vêtement populaire parisien d'après les inventaires du XVIIe siècle”, în *Ethnologie française*, nouvelle serie, 12, nr. 2, 1982, p. 157-164.
- Roche, Daniel, *La Culture des apparences: une histoire du vêtement, XVIIe–XVIIIe siècle*, Paris, 1989.
- Spirescu, Irina, *De la Orient la Occident. Decorația interioară a reședințelor domnești și boierești (1774–1914)*, București, 2010.
- Trautman, Pat, Bartsch, Donna, „Probate Documents: American Costume History Research”, în *Clothing and Textiles Research Journal*, 6, nr. 4, 1988, p. 26-36.
- Ungureanu, Gheorghe, „Însemnări pe marginea unui manuscris cuprinzând cheltuielile unei case boierești din Iași în anii 1818–1819”, în *Studii și articole de istorie*, II, 1957, p. 369-378.

Ungureanu, Gheorghe, „Veniturile și cheltuielile unei mari case boierești din Iași, în anul 1816. Casa Roset Roznovanu (Iași)”, în *Studii și articole de istorie*, I, 1956, p. 125-135.

Ungureanu, Mihai-Răzvan, „Averile familiei Gane (prima jumătate a secolului al XIX-lea)”, în *RIS*, I, 1996, p. 395-436.

Veinstein, Gilles, Triantafyllidou-Baladie, Yolande, „Les inventaires après décès ottomans de Crete”, în Woude & Schuurman, *Probate inventories*.

Vogler, Bernard, Livet, Georges, ed., *Les Actes notariés source de l'Histoire sociale, XVIe–XIXe siècles : actes du Colloque de Strasbourg, mars 1978*, Strasbourg, 1979.

Woude, Ad. M. van der, Schuurman, Anton, *Probate inventories: a new source for the historical study of wealth, material culture, and agricultural development: papers presented at the Leeuwenborch conference (Wageningen, 5-7 May 1980)*, Utrecht, 1980.